

MÍŠEŇSKÁ PRÁVNÍ KNIHA A BILINGVISMUS V ČESKÝCH ZEMÍCH¹

LIBUŠE SPÁČILOVÁ

Abstrakt: Důležitým pramenem pro poznání městského práva a městské správy v pozdním středověku a raném novověku nejen v sousedním Německu, ale v důsledku česko-německých kontaktů také v našich zemích je *Míšeňská právní kniha*, kterou se řídila města severní části Čech a Moravy. Nejprve existovala původní německá verze, později byl text přeložen do češtiny. Skutečnost, že v Čechách byly právní dokumenty z němčiny do češtiny překládány, souvisela se změnou národnostních poměrů v důsledku husitského hnutí. Příspěvek se zabývá tehdejšími problémy při překládání právnických termínů a výrazů týkajících se technologií v řemeslné produkci.

Klíčová slova: Městské právo, česko-německý kontakt, překlad, právní termín, odborný výraz.

1. BILINGVISMUS V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

S příchodem Němců se do českých zemí dostávalo ve 12. a především ve 13. století německé právo, tzv. *ius teutonicum*; postupně se vytvářela poměrně hustá síť měst, pro něž byl mimo jiné charakteristický česko-německý kolektivní bilingvismus. Bohemista Bohuslav Havránek tímto pojmem označil speciální případ jazykového kontaktu a poukazyval přitom na dva typy tohoto jevu – jednak na bilingvismus v hraničních oblastech, na tzv. bilingvismus zdola, který vycházel z nižších vrstev obyvatelstva, a jednak na bilingvismus shora, jímž charakterizoval dvojazyčnost ve městech, kdy německý patriciát určoval jazyk městské správy.²

V nově vzniklých městských kancelářích sice dominovala od jejich počátku, tedy ve 13. století, latina, poté se však v latinských textech začala objevovat německá slova – především německá osobní a místní jména, ojediněle také právní termíny a teprve po určité době byly zapisovány souvislé německé texty a je tedy možno říci, že němčina byla v městských písemnostech na našem území prvním národním jazykem. Národní jazyky se prosazovaly v městských kancelářích v českých zemích v různé míře a různém tempu, např. v městských knihách Starého Města pražského se objevují německé zápisy již v roce 1324 a jejich výskyt je častější než výskyt zápisů v češtině³ – 254 německých zápisů veřejnoprávního charakteru doplňuje pouhých 25 zápisů českých.⁴ Tato fakta jsou vcelku logická, neboť ve Starém Městě pražském tvořilo německé obyvatelstvo většinu a stejně tomu bylo i v ostatních našich městech, přičemž vyšší vrstvy byly německé. V době lucemburské se sice počet německého obyvatelstva snížil, ale německé listiny byly v městské kanceláři vystavovány během celého 14. století

1 Příspěvek vznikl v rámci projektu Edice českého překladu Míšeňské právní knihy, číslo 2015-2017&15-01383S, který je finančně podporován Grantovou agenturou České republiky GA ČR.

2 HAVRÁNEK, B. Zur Problematik der Sprachmischung. *Travaux linguistiques de Prague* 1966, s. 81–95. 83f; JEDLIČKA, A. K osmdesátinám akademika Bohuslava Havránka. *Naše řeč* 56, 1973. [online] [cit. 2015-09-01]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5653>.

3 SKÁLA, E. Zum Prager Deutsch des 14. Jahrhunderts. In: Haage, B. D. (Hg.): *Festschrift für Gerhard Bauer zum 65. Geburtstag*. Göttingen, 1994, s. 13–27, s. 17.

4 PROCHÁZKOVÁ, E. Národní jazyky v kanceláři Starého Města Pražského. *Sborník archivních prací*. 28, 1978, s. 18–65, s. 23.

a německé obyvatelstvo i nadále převažovalo ve správě města.⁵ Ve staroměstské pamětní knize *Liber vetustissimus* z let 1310–1419 bylo zaznamenáno 73 latinských textů, 62 textů německých a pouhé 3 zápisy byly učiněny v češtině. Teprve od začátku 15. století se čeština objevuje častěji, zlomem bylo husitské hnutí, kdy se čeština prosazovala jako jazyk úřední.

V těch městech, která zůstala katolická, si němčina uchovala prioritu, ale tam, kde se města přidala na stranu husitů, začala čeština upevňovat svou pozici; stala se jediným úředním jazykem v řadě měst po celých Čechách. Dvě následující události poskytují dostatečně výmluvné informace o vývoji jazykových poměrů v českých městech, v nichž měl v počátcích vývoje rozhodující vliv německý patriciát. V roce 1515 žádalo město Stříbro od bavorského vévody, aby používal v komunikaci s městskou radou češtinu, poněvadž členové rady němčinu neovládají; v roce 1516 poslali Litoměřičtí česky psaný list do Míšeň, protože neuměli v němčině komunikovat.⁶

Na Moravě, kde husitství nemělo tak velký význam jako v Čechách, nedošlo k žádnému posunu ve významu češtiny a německý vliv zůstal v moravských městech nadále poměrně silný. Rozdílné prosazení národních jazyků ve správě ve 14. století bylo v českých zemích významným specifickým jevem. Protože na celém území dominovaly, byť rozdílně, dva jazyky – čeština a němčina – staly se české země v důsledku městské kolonizace bilingvním územím. Bilingvním městem byla i Olomouc, město založené ve 13. století německými kolonisty, v němž si i po husitském hnutí udržela němčina v městské kanceláři nadále prioritu.

2. MÍŠEŇSKÁ PRÁVNÍ KNIHA

Míšeňská právní kniha patří k nejrozšířenějším a nejvýznamnějším městským právním knihám 14. století ovlivňovala od 3. čtvrtiny 14. století právní poměry v městech saského a magdeburského práva, jež se nacházela v oblastech severního a středního Německa, ale i v severní polovině Čech, Moravy a ve Slezsku. Důležitým podnětem ke vzniku tohoto psaného práva vycházejícího ze *Saského zrcadla* byly nepochybně složité poměry života ve městech, která se vedle ustanovení městské rady, příp. privilegií pána města, řídila také nepsaným zvykovým právem. Potřeba psaného práva byla proto stále naléhavější, a to především v oblastech osídlených nově příchozími německými kolonisty na východ od německých hranic.

Za místo vzniku *Míšeňské právní knihy* bývá označována Míšeň, ve starší odborné literatuře je také uvedeno území Míšeňské markrabství bez bližšího vymezení či město Cvikov; dobu sepsání klade většina badatelů do období mezi léty 1357/58 a 1387. O systematickosti svědčí její vnitřní dělení na tzv. knihy (v různých rukopisech jich najdeme 4–8), které se pak dále členily na kapitoly a ty pak na tzv. distinkce (v horažďovickém rukopisu *Míšeňské právní knihy* pojmenované jako „rozdíly“). Většina rukopisů v našich zemích se skládá ze sedmi knih a obsahuje následující části: I. kniha – rodinné a dědické právo, II. kniha – věcné právo, III. kniha – trestní řízení, IV. kniha – trestní právo, V. kniha – vlastní saské městské právo, VI. kniha – úprava veřejnoprávních záležitostí, VII. kniha – kapitola o věrné ruce.

Poměrně krátce po svém vzniku a sepsání, nejpozději od roku 1387, se začal šířit tento právní dokument do měst v Markrabství míšeňském a v středním a východním Německu, na konci 14. a v průběhu 15. století si našla cestu do řady měst v Durynsku, Slezsku, severní části Čech a Moravy, kde se stala základní právní knihou, jíž se řídil každodenní městský život (pravděpodobně nejstarším na Moravě vzniklým rukopisem *Míšeňské právní knihy* je někdejší

5 TAMTĚŽ, s. 59.

6 ROUBÍK, F. *Národnostní vývoj českých zemí*. Praha, 1946, s. 21.

olomoucký rukopis, uložený Rakouské národní knihovně ve Vídni, sign. 14869, sepsaný okolo roku 1390). Vezmeme-li v úvahu, že právní kniha vznikla mezi léty 1357/58–1387, pak skutečnost, že v Čechách existují rukopisy z let 1391 a 1397 a např. v Olomouci byl pravděpodobně v posledním desetiletí 14. století používán rukopis z roku 1390 a nepochybně rukopis z roku 1403, svědčí to o velmi těsném právním kontaktu německých a českých zemí.

U dřívějších zpracovatelů soupisů německých právních knih budil pozornost značný počet překladů Míšeňské právní knihy do češtiny. Ve 30. letech 20. století bylo v Čechách zjištěno 16 česky psaných rukopisů. V současné době je v Oppitzově soupisu evidováno celkem 19 českých rukopisů,⁷ z nichž po jednom jsou rukopisy uloženy v Litomyšli, Nelahozevsi, Vídni a Třeboni, 2 jsou v Klatovech, 3 v Litoměřicích a 10 v Praze. Nejstarší z dochovaných překladů vznikl před rokem 1428, nejmladší byl datován rokem 1516.

3. ČESKÉ PŘEKLADY MÍŠEŇSKÉ PRÁVNÍ KNIHY

Počestění měst magdeburského práva založených německými kolonisty na území Čech, k němuž docházelo po husitském hnutí, vyvolalo potřebu přeložit tento právní pramen do češtiny, neboť městská rada s radními českého původu by měla problémy s pochopením obsahu. Proto byly pořízeny překlady, z nichž zůstaly dochovány ty, které byly vyhotoveny od počátku 15. století do roku 1516. Jak v Olomouci, tak i např. v Litoměřicích zaujímali Němci od založení města důležitou pozici v městské správě, ale po husitském hnutí se vyvíjelo každé město jinak – v katolické Olomouci zůstaly nadále pevné pozice německého patriciátu, a tudíž i němčina jakožto předního úředního jazyka, a tudíž městská rada používala nadále německou verzi *Míšeňské právní knihy*. Oproti tomu se v Litoměřicích, odvolacím místem pro česká města řídicí se magdeburským právem a významným královským městem v severozápadních Čechách, které se vyvíjelo po husitském hnutí v ryze české město⁸, čeština stala úředním jazykem a *Míšeňská právní kniha* byla užívána v českém překladu.

Cílem projektu Grantové agentury České republiky pro léta 2015–2017 je vydání edice nejstaršího českého překladu *Míšeňské právní knihy* a v případě, že by se tento text z nějakého důvodu nejevil jako vhodný, pak nejuplněnějšího rukopisu českého překladu *Míšeňské právní knihy*. Všechny ostatní rukopisy pak budou s tímto základním textem konfrontovány a podstatné textové odlišnosti budou uvedeny v poznámkovém aparátu či samostatných oddílech. Takto budou mít badatelé k dispozici jednak komplexní edici základního textu a současně budou moci porovnat varianty textů jednotlivých dochovaných rukopisů. Bude učiněn i pokus vzájemným porovnáním rukopisů zjistit jejich filiaci.

Současně u všech rukopisů bude provedena jazyková analýza s přihlédnutím k překladu německých právnických termínů do tehdejší češtiny. Je známo, že německý právní jazyk je jedním z nejstarších odborných jazyků, který prožíval dobu svého rozkvětu ve 13. a 14. století, tedy právě v době vzniku německé verze *Míšeňské právní knihy*. Nabízí se otázka, jaké lexikální prostředky byly použity při překladu německých právnických výrazů do češtiny, pro něž zatím neexistovaly české ekvivalenty.⁹

7 OPPITZ, U.-D. *Deutsche Rechtsbücher*. Bd. 2. Köln – Wien, 1992, passim.

8 TROST, P. Zur ehemaligen Stadtmundart von Leitmeritz. In: Havránek, B. – Fischer, R. (Hg.): *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur. Aufsätze und Studien*. Bd. 1. Berlin, 1965, s. 207–208.

9 *Míšeňská právní kniha* v českém překladu v digitalizované podobě [online] [cit. 2015-08-15]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/prawa.htm>.

3.1. Jeden z českých překladů *Míšeňské právní knihy*¹⁰

Překladatel mohl uplatnit při překladu právních termínů různé postupy. První možností, kterou lze v rukopisu na příkladech doložit, bylo použití německého termínu, jenž se vyskytoval v původním překládaném textu (*Jeden jest hayde*¹¹ *von Choin* [*Das eyne ist dy heyde zu Choyne*, M76rb]). Druhou možností bylo užití slova převzatého z němčiny, avšak češtině přizpůsobeného většinou v rovině slovtvorby, např. *ve graffessaffistvie* [*in dy grafeschaft*, M15va]. Slova německého původu byla opatřena českými slovtvornými elementy. Vedle těchto možností překladatel mohl použít místo německého výrazu jeho jemu známý český ekvivalent (*vražda* [*todslag*, M44vb]); u vícečlenných termínů buď doslovný překlad všech komponent (*v zahájenných laviciach* [*an gehegeter banck*, M67va]) nebo částečný překlad (*svoj svědečný peniez* [*seynes vredes eynen schilling*, M13vb]). Obzvlášť při překladu německých složených slov musel překladatel hledat odpovídající jazykové prostředky – buď použil přívlastek v podobě přídavného jména (*služebnie mužové* [*dy dynstmanne*, M15ra]) nebo slova v genitivu (*pokoje zlámianie* [*fridebruch*, M18rb]) či předsunutý přívlastek sestávající z předložkové vazby (*po meči prietel* [*swertmage*, M5ra]) nebo přívlastek ve formě přívlastňovacího přídavného jména (*nevěstin poklad* [*brautschacz*, M7ra]).

V následujícím rozboru bude pozornost zaměřena na tehdejší překlad právnických termínů a výrazů v oblasti řemesel. Tento výběr vychází z toho, že téměř všechny německé termíny v oblasti práva a řada výrazů v oblasti řemesel byly do českých zemí přineseny německými kolonisty, a proto původní český výraz neexistoval. Je třeba hledat odpověď na otázku, jak si překladatel při překladu textu do češtiny poradil.

3.1.1. Právní termíny v českém překladu *Míšeňské právní knihy*

Podobně jako ve starších německých právních dokumentech, např. v *Saském zrcadle*¹², vyskytují se i v *Míšeňské právní knize* tři kategorie právních výrazů.¹³ Analýza byla provedena v tzv. parlamentním rukopisu *Míšeňské právní knihy*, uloženém v parlamentní knihovně České republiky, pocházejícím však z Litoměřic.

První kategorií tvoří právní termíny v užším smyslu slova, které jsou uvedeny výlučně v právním kontextu, např. *anewartung* ‚právní nárok na dědictví‘, *burgelschaft* ‚záruka‘, *butel* ‚soudní sluha‘. Mnoho termínů označuje skutečnosti, které se dostaly do českých zemí až s německým právem ve 13. století. Při překládání překladatel často převzal německý výraz, tedy v češtině cizí slovo, např. *grod neb herwet* [*gerade oder hergewete*, M4ra]; *kleyt* [*das geleyte*, M51rb]; *mussteyle* [*musteil*, M15ra]; *pesserunk* [*besserunge*, M16ra]; *ubrman* [*eyn obirman*, M78vb]. Důvodem bylo nepochybně to, že čeština neměla adekvátní výraz. Někdy překladatel cizí slovo opatřil českou pádovou koncovkou nebo slovtvorným morfémem – většinou příponou, např. *sám furmundem jest byl* [*selbir des eyn vormunde sey bewest*, M12ra]; *kaislové tito slovú* [*geysele heyssen dy*, M40ra]; *mordové* [*m=rde*, M43va]; *toho purgmistra* [*den burgermeister*, M78ra]. Všechna slovesa převzala tehdejší pravidla české flexe (koncovky infinitivní a osobní), např. *wetovat – weten: ten wetuje rychtářovi* [*der wettet dem richter*, M14rb],

10 M = Míšeňská právní kniha. Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Das Meißner Rechtsbuch. Historischer Kontext, linguistische Analyse, Edition. Hrsg. von V. SPÁČIL und L. SPÁČILOVÁ. Olomouc, 2010.

11 Význam tohoto severoněmeckého výrazu je ‚(jehličnatý) les‘ (DRW).

12 SCHMIDT-WIEGAND, R. Der Rechtswortschatz im Sachsenspiegel. In: Hoffmann, L. – Kalverkämper, H. – Wiegand, H. E. (Hg.). *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Halbbd. 2. Berlin – New York, 1999, s. 2341–2348, s. 2342.

13 DRW = Deutsches Rechtswörterbuch. Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache. Bd. 1. Unter Mitwirkung von Hans BLESKEN bearbeitet von Otto GÖNNENWEIN und Wilhelm WEIZÄCKER. Weimar 1914. Auch in elektronischer Version <http://www.woerterbuchnetz.de/> [2011-03-20]. IX–X.

folkwat – folgen: ty nefolkují domu [dy envolgen dem hause nicht, M22ra], kleytowati – geleyten [M17va] nebo forfesstowati – vorfesten [M18ra]. Vzácněji nahradil překladatel německý termín jiným německým výrazem, např. *s weppem [mit gerüfte, M18ra], wepné lidi [schreyleute, M44vb]*. Někdy německý výraz vysvětlil i českým ekvivalentem, např. *v životním věnováním aneb leypczuchtem [mit leypgedinge, M5vb] nebo kdož wergeltu dobývá, to jest warunka [Wenne wergelt irvordert ist, M66ra]*. Někdy byl použit německý termín spolu s vysvětlením, které obsahovalo český ekvivalent: *Kdož gwaru, to jest správy před právem, prosí [Wer der gewere betit vor gericht umb schult, M64vb]; musí trpěti správnú pokutu, ježto slove německy werbus [her mus leyden were geltbüsse adir werebüsse, M65ra]; Kdež haněnie, ježto slove německy anfertygowanie, má usvědčeno býti [Wo man eyne anevertigung irczewgen sal, M66vb] nebo také fronboth, obecnie posel [auch der fronebote, M13va]*. Při překladu některých složených slov přeložil překladatel jednotlivé komponenty a vytvořil kompozitum (*vojšttíové [herschilde, M2ra]*) nebo vytvořil nominální frázi (*ortelový posel [ortelboten, M57vb] nebo plužní lúpežníkové [pflugrauber, M49vb]*). U mnohých překladů si klademe otázku, zda byly obvyklé i v právní praxi, např. *nevěstin poklad, Brautschacz [brautschacz, M7ra]*, česky věno; překlad *věno ráno aneb zajtra [morgengab, M6rb]*, což znamená *jitřní dar*. Uvedení dvou různých ekvivalentů, např. *v přesachtu neb vyšší achtu [in dy obir achte, M52va]*, můžeme chápat jako nejistotu překladatele.

Také pevná dvojčlenná spojení charakteristická pro právní kontext byla přeložena do češtiny; ve starých českých právnických textech se objevují tato přejatá spojení poměrně často, neboť patřila k formulím, jež byly pro jazyk práva typické, např. formule používaná při přísaze *s prsty a s jazyky [mit vynger und mit zungen, M54ra]*, formule při trestání *ku kuoži a k vlasóm [zu haut und zu har,¹⁴ M47va]*, formule *pospolní rukú [mit gesampter hant, M37vb]* značící pospolitost; formule *k věrné ruce [zu getrewer hant, M62vb]* při svěřování majetku či frazeologismus označující neplnoletost *dokavadz to dietě pod svými letmi jest [dyweyle das is / Kind/ under seynen jaren ist, M20vb]*.

Druhou kategorií právnických výrazů tvoří právní termíny v širším smyslu, k nimž patří slova obecná používaná nejen v právnictví, ale i v jiných souvislostech, mající však v právním kontextu zvláštní význam, např. *antwort* ‚odpověď‘, v jazyku práva ‚obhajoba obžalovaného, odpovědnost, závazek, ručení, soudní jednání‘, *ausrede* ‚rozprava, poslední rozhodující slovo‘, v právnickém jazyce ‚omluva před soudem, soudní ospravedlnění‘, *klagen* ‚naříkat, bědovat, hořekovat‘, ale v právnickém kontextu ‚někoho obžalovat, obvinít, hledat spravedlnost u soudu‘, *stuhl* ‚židle, lavice‘, v právnickém kontextu ‚lavice přísězných‘. V českém překladu Míšeňské právní knihy byly takové výrazy použity jako přejímky, tedy s českými koncovkami a slovo tvornými morfémy: *to slowe s kwaltem [das heysset mit gewalt, M14vb]*, *dynowati [dyn-gen, M6ra]* nebo *hayssowat [heyschen, M8vb]*.

Třetí kategorií právnických výrazů tvoří slova každodenního života, která sice nepatřila k právní terminologii, ale v právnickém kontextu měla velký význam, např. *kebskint* ‚nemanželské dítě‘, *swertmage* ‚příbuzný z otcovy strany‘ nebo *morliche slege* ‚smrtné rány‘. V překladu *Míšeňské právní knihy* byly pro takové výrazy použity buď přejímky (*tyrmowat [tyrmen, M7va]*) nebo doslovné překlady (*po meči přítel [swertmage, M5ra]*). Mnohé z těchto doslovných překladů se sotva běžně používaly v právní praxi a je možné je považovat za svérázné tvary překladatele (např. *na nemocné posteli [in erem sichbete, M4ra]*, *manželská žena [eleich weyp, M8va]*). Při analýze dalších českých překladů *Míšeňské právní knihy* bude

¹⁴ Tak se jmenoval středověký trest, často označován jako trest mírný, jehož podstatou byla ztráta vlasů a bití, ve 12. století *pro pelle et capillis*, vgl. KÖBLER, G. *Zielwörterbuch europäischer Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. Gießen-Lahn, 2005, s. 299.

třeba zjistit, zda se tyto výrazy v překladech tradovaly, byť se v češtině neprosadily, nebo zda jejich použití bylo jen jednorázovým aktem.

Při překladu právnických termínů použil překladatel ve zkoumaném českém rukopisu většinou přeжатé výrazy s koncovkami flexe, které byly v češtině obvyklé. U právnických termínů v užším smyslu slova napsal překladatel české vysvětlení. Pevná spojení náležející k tehdejšímu právnímu slovníku byla doslovně přeložena, stejně jako u výrazů třetí skupiny, které za běžných okolností právními termíny nejsou.

3.1.2. Výrazy z oblasti řemesel v českém překladu *Míšeňské právní knihy*

U výrazů z oblasti řemesel není rozlišováno mezi termínem a běžným slovem každodenního života, neboť řada speciálních řemeslnických pojmů se rychle integrovala do systému každodenního života. Stalo se tak, když pojmenování pro nějakou věc nebo pracovní postup v každodenním vokabuláři chybělo nebo když uživatelé jazyka jednali ve snaze přizpůsobit se módním trendům a odborný termín začali používat v každodenní komunikaci.¹⁵ Např. německé slovo *flasche* (střhn. *vasche* < sthn. *flasga*) bylo převzato do češtiny ve 2. polovině 14. století a ve tvaru *flaše* používáno, ačkoli starší výraz – rovněž z němčiny pocházející deminutivum *lahvicě* (sthn. *lāga*) – bylo známo v češtině v 15. století; deminutivum *flaška* se postupně v běžné češtině prosadilo.

Autor překladu Míšeňské právní knihy přeložil řadu německých kompozit ve formě nominálních frází, většinou složených z adjektiva a substantiva. Zpravidla byla do češtiny přeložena první komponenta a druhá byla převzata z němčiny: *kotlový hák* [*kesselhoke*, M4vb], *k dvorové špyzy* [*zu der hofspeyse*, M5ra], *ku přesovému mostu* [*zu dy pressebrücke*, M24ra], *plaichovaná přiezu* [*gebleicht garn*, M72rb], *štokový chléb* [*das stockbrot*, M68va], *žemle rezná* [*semelroken*, M69va], *oder masná huť* [*vleyschhütte*, M22vb].

Někdy však překladatel rezignoval na překlad a převzal výraz jako cizí slovo nebo ve formě přejímky, protože zatím neexistoval český termín, např. označení *fragněřové* [*phragner*, M74va], *karbreterové* [*garbreter*, M74vb], nebo pojmenování produktů či zařízení, např. *deklach* [*decklache*, M5ra], *kraksteny* [*krappensteyne*, M24rb], *ku kroppom* [*groppen*, M73rb], *wantkastny aneb banzy* [*wantkasten adir banse*, M27rb], *mytlink* [*mitteler*, M71vb], *laty* [*laten*, M23va], *koltry* [*golter*, M73va], *háky i hasple i panty* [*hacken, haspen, bande*, M73ra]. Nejen podstatná jména, ale také slovesa byla přejímána z německého textu Míšeňské právní knihy, např. v kontextech *nemá své vlny falšovati* [*sal seyne wolle velschen*, M71rb]; *fedrovati a nehyndrovati* [*vorderen und mynnren und nicht hyndern*, M31rb] nebo *usně štrychovati* [*leder schrichen ad streychen*, M71rb].

Původně německá slova byla často opatřena českou vysvětlivkou, např. *herful, to jest jednu peřinu* [*beerpful* (v německém textu se objevuje zkomolenina *hantvole*, M4vb)], *kastny, to jest trubly* [v německém textu tato část chybí], *odhalenie řiti, německy ars blyncken* [*arsblecke*, M25ra], *ty kbury, to jest sedláky* [*dy gebauer*, M78ra].

Často bylo uvedené jiné slovo německého původu jako ekvivalent, např. šrotovaná *přerubovaná drva* [*steSholcz*, M23va], *ku žlabu šikovati* [*zu der rynnen weysen*, M24va] nebo *kofeřství i koferná hra* [*toppelnspyl*, M61ra], ale jen ojediněle stálo vedle sebe české a německé synonymum, jako např. *v jich dielniczích a werkstaviích* [*an eren wergsteten*, M22rb].

Překladatel se dopouštěl při překladu také omylů, když použil nevhodný ekvivalent, např. v nominální frázi *špatná okna* [*spatvenster*, M23rb]; německé slovo *spat* označuje „slídu,

¹⁵ NEWERKLA, S. M. *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen.* Frankfurt am Main, 2004, s. 19.

po lístcích se odštěpující horninu‘, české adjektivum špatná se do kontextu nehodí. Také překlad *domovy štokové* [*haustocke*, M4va] je chybný; překladatel zaměnil slova *haustock* a *hausstock*, pravděpodobně nechápal smysl; na jiném místě použil původní německý výraz, který opatřil flektivním morfémem pro český plurál *-ové*: *hausštokové* [*haust=cke*, M22vb]. Také vysvětlení slova *surkey*, *to jest kyrzno* [*surkat*, M5ra] není správné; slovo *surkat* znamená ‚šněrovačka, živůtek‘, české zkomolené vysvětlení *kyrzno* (vlastně *krzno*) tomuto významu neodpovídá, neboť *krzno* znamená ‚kožich, oděv podšitý kožešinou‘.

Překladatel se též snažil vysvětlit výrazy, které zřejmě nebyly běžně známé, a tudíž jejich neznalost mohla vyvolat problémy, avšak u výrazů, u nichž předpokládal všeobecnou znalost, např. *krakstein*, *helblink*, *mytlink*, *šenk*, *folkovat*, *fedrovat*, *hyndrouat*, se k tomuto postupu neuchyloval. Tyto výrazy jsou doloženy v řadě starších pramenů. Některé německé výrazy překladatel sémantizoval chybně, což svědčí o tom, že nebyly v okruhu jeho působnosti známy.

4. SHRNUŤÍ

Výsledky první analýzy ukázaly, že překladatel použil při překládání právnických termínů v užším nebo širším smyslu většinou přejímky, protože čeština pro takové výrazy neměla do té doby žádné české ekvivalenty. Touto cestou se do češtiny dostalo mnoho německých termínů. V mnohých případech překladatel pravděpodobně předpokládal, že přejatý výraz nebyl členům městské rady známý, proto připojil českou parafrázi slova. Německé výrazy z oblasti řemesel byly buď přeloženy do češtiny, nebo v překladu použity jako cizí slova či přejímky, v několika případech se v textu objevily s českou parafrází. Každodenní kontakty obou jazyků ovlivňovaly ve velké míře slovní zásobu češtiny. Němčina byla jazykem městského práva a řemesel, čeština ještě neměla pro procesní úkony v oblasti práva a pro nové produkty, suroviny či nástroje v oblasti řemesel odpovídající vlastní výrazy, a proto musela být řada termínů práva a řemesla převzata z němčiny – celkem bylo nalezeno v analyzovaném českém textu *Míšeňské právní knihy* přes 500 přejímek. Na jedné straně znamenaly přejímky velké obohacení pro češtinu, na druhé straně však šlo o značné ovlivnění češtiny němčinou. Možnost nahradit německé výrazy nově vytvořenými slovy se uplatňovala postupně a vrcholila až mnohem později, v období národního obrození.

Překlady tolika rukopisů se v současné době nikdo nezabýval. Ani v případě této studie není možné dílčí výsledky generalizovat a dělat definitivnější závěry. Je možné vyslovit jednu podstatnější domněnku: Kožený zřejmě nebyl překladatelem, ale pouze písařem. Spolehlivější závěry bude možné udělat po rozboru všech 19 rukopisů.

MEISSEN LAW BOOK AND ITS CZECH VERSIONS. CONTRIBUTION TO BILINGUALISM IN THE CZECH LANDS

Summary: *The Meissen Law Book*, which was used to govern the towns in the northern part of Bohemia and Moravia, has been an important source in learning about the municipal law and municipal government in the Late Middle Ages and Early Modern Times, not only in the neighbouring Germany but also in the Czech Lands, namely due to Czech-German contacts. In 2010 an edition of its German version was published, and currently our workplace is working on a Czech Science Foundation (GAČR) Project, the aim of which is to prepare and publish an edition of contemporary Czech translations. The fact that in Bohemia legal documents used to be translated from German to Czech was connected to changes in the nationality conditions because of Hussite Movement. The contribution deals with the problems of that period concerning translating the legal terms and terms to do with technologies in craftsmen's work; the problems have arisen from the carried out analysis of one of the 19 preserved Czech manuscripts.

Key words: Municipal law, Czech-German contact, translation, legal term, technical term.

Prof. PhDr. Libuše Spáčilová, Dr. (*1956)

Je členkou Katedry germanistiky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Hlavní oblastí její výuky je historický vývoj německého jazyka, onomastika, sémantika a vybrané kapitoly z dějin německého umění. Ve své vědecko-výzkumné činnosti se zabývá dějinami německého jazyka v českých zemích, především v olomoucké městské kanceláři, historickým vývojem osobních jmen německého původu a spolu se svým manželem PhDr. Vladimírem Spáčilem se věnuje přípravě historických edic.